

Muhammet İkbal Bakır, *Hegel ve Levinas'ta Mutlak ve Varlık*, İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2024, 231 s.

Tolgahan Ceylan¹

Değerlendirmemize konu olan kitap aslında Bakır'ın 2017 yılında Galatasaray Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde tamamladığı doktora tezinin kendisi tarafından gözden geçirilerek Fransızcadan Türkçemize aktarılmış hâlidir. Bakır bu durumu ifade ederken geçen süre içinde tezinde ele aldığı meseleleri biraz daha düşünme ve derinleştirme imkânı bulduğunu ancak tezine büyük ölçüde bağlı kaldığını belirtmektedir.² Kitap, giriş ve sonuç kısımları dışında üç ana başlıktan oluşmaktadır. İlk iki ana başlıkta sırasıyla Hegel'in ve Levinas'ın düşünceleri ele alınmaktadır. Kitabın üçüncü ana başlığı ise yazarın kendi argümanını Hegel'in ve Levinas'ın düşüncelerini karşılaştırarak aşikâr hâle getirdiği kısımdır. Esere bütün olarak bakıldığında yazarın 'ikilik'ler çerçevesinde düşündüğü görülmektedir. Yazar, kitabın bölümlerini ikilik fikrini de temellendiren tez, anti-tez ve sentez olmak üzere üçlü bir diyalektik üzerinden kurgulamaktadır.³ Yazarın bu sayede Hegel'in ve Levinas'ın fikirleriyle yüzleşme ve aynı zamanda onları diyaloga sokma imkânına eriştiği bir kurgu üzerinden argümanını inşa ettiğini söyleyebiliriz. Zaten yazarın özgünlüğü ve eserin kıymeti de bu noktada ortaya çıkmaktadır; kitapta alternatif yorumlara açık düşünürler belirli bir yöntem aracılığıyla eleştirel bir şekilde ele alınmakta ve böylece yeni bir argüman inşa edilmektedir.

Yazarın temel kaygısının 'Gerçek bir ikilik nasıl mümkün olabilir?' gibi bir soruyla irtibatlı olduğunu söyleyebiliriz. Yazar, gerçek bir ikiliğin ancak heterojen, asimetrik ve çelişkili unsurlardan oluşan bir ikilik olması gerektiği fikrinden yola çıkmaktadır. Hegel'in ve Levinas'ın düşüncelerini değerlendirirken gerçek bir ikilik olarak düşündüğü 'Sonsuz' ve 'Sonlu' ikiliğinden ve bunun görünümlerinden birisi olarak gündeme getirdiği 'Mutlak' ve 'Varlık' ikiliğinden hareket etmektedir. 'Sonsuz' ve 'Sonlu' ya da 'Mutlak' ve 'Varlık' ikiliğini diğer ikilikleri koşullayan temel bir ikilik olarak takdim etmektedir. Ona göre bu ikilik öyle kıymetli bir işleve sahiptir ki her tikellik oluşumunu bu ikilik sayesinde gerçekleştirmektedir. Başka bir deyişle bu ikilik her bir tikelliğin oluşumunda hayati rol oynayan asli bir ikiliktir.⁴

Yazarın argümanını kurarken Hegel'in ve Levinas'ın düşünceleriyle yüzleşme ihtiyacı hissetmesi ise bazı gerekçelere dayanmaktadır. Onların farklı teolojik temellere dayandığını düşünmesi

¹ Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-7555-1208, tolgahan.ceylan@amasya.edu.tr

² Muhammet İkbal Bakır, *Hegel ve Levinas'ta Mutlak ve Varlık* (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2024), 11.

³ *A.g.e.*, s. 15.

⁴ *A.g.e.*, s. 13-15.

gerekçelerden birisini oluşturmaktadır. Yazar bu durumun Hegel’de daha açık Levinas’ta ise örtük bir biçimde bulunduğu dikkat çekmektedir. Ona göre Hegel’in görüşleri Hristiyan teolojisiyle açıktan irtibatlıdır.⁵ Levinas’ın görüşleri ise kendisinin teolojiden uzak durma çabalarına rağmen Yahudi teolojisinden bütünüyle kopmamaktadır.⁶ Yazar’a göre Levinas’ın ‘ayrılık’ kavramına yaptığı vurgu ve bu bağlamda Hegel’in ‘tamamlanmış ikilik’ önerisini eleştirmesi bu yorumu mümkün kılmaktadır. Çünkü ona göre Yahudi teolojisi insan ve Tanrı arasındaki mutlak ayrılık fikrinde temellenmektedir.⁷ Başka ve önemli bir gerekçe ise Hegel’in bir sistem ve bütünlük filozofu olmasına karşı Levinas’ın özellikle ‘*Bütünlük ve Sonsuz*’ metninde bu tarz düşünme biçimine ciddi eleştiriler yöneltmiş olmasıdır.⁸ Nihayetinde bu düşünürlerin fikirleri yazarın teklif ettiği ikilik üzerinden düşünülebilmektedir ve yazar bu düşünürleri ikiliğin farklı uçlarını temsil eden bir biçimde konumlandırmaktadır. Özetle söyleyecek olursak yazarın Hegel’i ve Levinas’ı seçmesi tesadüfi bir durum değildir. Birtakım özgül gerekçelere dayanmaktadır. Yazar Levinas’ı bir Hegel eleştirmeni olarak konumlandırmaktadır. Hem Hegel’in hem de Levinas’ın düşüncelerinin temel bir ikilik üzerinden anlaşılabilirliğini ileri sürdükten sonra onları ikiliğin farklı uçlarını temsil edecek konumlara yerleştirmektedir. Bu sayede onların düşüncelerinde ve birbirlerine karşıt şekillerde ikiliğin nasıl bozulduğunu gösteremeye çalışmaktadır.

Yazar, Hegel’de Mutlak ve Varlık arasındaki ilişkiyi anlamak için ‘olumsuzlama’, ‘belirlenim’ ve ‘refleksiyon’ kavramlarının imalarını aynı anda ifade ettiğini düşündüğü ‘dolayım’ kavramını önermektedir.⁹ Levinas’ta bu ilişkiyi anlamak için öncelikle ondaki bir dönüm noktasına dikkat çeken yazara göre Levinas, ‘*Olmaktan Başka Türli*’ metniyle birlikte etiğe yönelerek “...aşkınlığı içkinlik ve bütünsellik çerçevesinde düşünmeye...” başlamıştır.¹⁰ Bu nedenle yazar Levinas düşüncesinde bahsi geçen ilişkiyi anlamak için ‘Sonsuz’, ‘Başka’ ve ‘Öteki’ kavramları üzerinde durmaktadır. Bakır nihayetinde bu iki düşünürü karşılaştırabilmek adına ‘cisimleşme/bedenlenme’ kavramını önermektedir.¹¹

Yazarın kitap boyunca Hegel’e ve Levinas’a yönelttiği eleştiri onların ikiliğin doğasını yeterince idrak edemedikleri fikrinde temellenmektedir. Onun iddiasına göre hem Hegel hem de Levinas farklı yollardan ikiliği ortadan kaldırmaktadır. Bir içkinlik filozofu olarak Hegel aşkın olanı, Mutlak olanı, Sonsuz olanı ya da Tanrı’yı belirli bir sistem ve bütünlük içinde kendi içine kapatıp boğmaktadır. Bir aşkınlık filozofu olarak Levinas ise aşkın, Mutlak ve Sonsuz olanı öyle uzak bir yerde

---

⁵ *A.g.e.*, s. 132-133.

⁶ *A.g.e.*, s. 79-81.

⁷ *A.g.e.*, s. 138.

⁸ *A.g.e.*, s. 67-68.

⁹ *A.g.e.*, s. 16.

¹⁰ *A.g.e.*, s. 17.

¹¹ *A.g.e.*, s. 16-17.

konumlandırmaktadır ki adeta Tanrının bu dünyayla irtibatını kopartmaktadır. Levinas belki de bu yüzden 'Öteki' fikri gibi bu dünyada bulunabilecek olan diğer aşkınlık biçimlerini gündeme getirmek durumunda kalmaktadır. Yazara göre sonuç olarak hem Hegel'de hem de Levinas'ta ikilikteki denge bozulmakta, metafizik bir yıkım gerçekleşmekte ve aslında ikilik, gerçek bir ikilik olmaktan çıkmaktadır. Yazarın kendisi ise Sonsuz ile Sonlunun, Mutlak ile Varlık'ın, Allah (c.c.) ile insanın irtibatının ve ilişkisinin ifratı ve tefriti dengeleyebilen bir konumda gerçekleşmesi gerektiğini düşünmektedir. Başka bir deyişle Bakır'a göre Sonlu açısından Sonsuz, Varlık açısından Mutlak ya da insan açısından Allahutaala ne tamamıyla bütünleşebilir ne de büsbütün dışarda ve uzakta konumlandırılabilir. Ona göre Hegel'in düşüncesinde görülebileceği üzere Tanrı'yla tam anlamıyla bütünleşme fikri nasıl tanrısallığı bir tür içkinlikte boğup öldürme potansiyeliyle sorunluysa Levinas'ın düşüncesinde görülebileceği üzere de Tanrının bir tür aşkınlık üzerinden büsbütün uzakta ve dışarda konumlandırılması durumu da tanrısallığın bu dünyadaki ve insanlar üzerindeki iradesini ve müdahillliğini ortadan kaldırılma potansiyeliyle sorunludur. Bu nedenle yazar ikilik yıkımına düşmemek adına Mutlak ile Varlık'ın ilişkisinin en temelde bir tür 'ölçü' ya da 'mesafe' ilişkisi olarak görülebileceğine dikkat çekmektedir.¹²

Toparlayacak olursak yazarın Hegel'i ve Levinas'ı seçmesi tesadüfi bir durum değildir. Yazarın katkısı alternatif yorumlara açık filozofların fikirlerini gerçek bir ikilik çerçevesinde ele almayı teklif etmesidir. Yazar bu sayede onların düşüncelerini anlama ve anlatma konularında önemli bir mesafe alabildiği gibi onları aşabilecek bir konumdan kendi fikirlerini inşa edebilme imkânını da elde etmektedir. Bu imkânı değerlendirebilmek için her iki düşünürün ilgili konudaki temel metinlerine odaklanarak çalışmasını büyük oranda birincil kaynaklara dayandırmaktadır. Yazarın metnini açık, akıcı ve yer yer edebî tonajı yüksek cümlelerle kuruyor oluşu da ayrıca dikkat çekicidir. Öteki taraftan metnin güçlü yönlerinin aynı zamanda zayıf yönlerini oluşturduğu söylenebilir. Bu bağlamda öncelikle yazarın daha çok birincil metinlere odaklanmasının ilgili konudaki ikincil literatürün katkısını görmezden geldiği üzerinde durulabilir. Daha özsel bir eleştiri noktası ise yazarın argümanını inşa etme yöntemiyle ilgilidir. Başka bir deyişle metnin bütün kurgusunun bizi ikilikler etrafında düşünmeye davet ediyor oluşu bu metnin nasıl eleştirilebileceğinin imkânlarına da işaret etmektedir. Bilindiği gibi post-yapısalcı gelenek ikilikler etrafında düşünmenin belirli bir iktidar ilişkisi ürettiğine dikkat çeker. Bu nedenle post-yapısalcılıkta ikilikler nötr görülmez. Bir ikiliğin her daim birincisinin egemenliğini ikincisinin ise bunun karşısındaki edilgenliğini ve bağıllığını ürettiği vurgulanır. Bu nedenle post-yapısalcı gelenek 'çifte okuma' ve 'yapı-söküm' gibi

---

¹² *A.g.e.*, s. 113-217.

araçlarla ikilikler üzerine kurulu metinlerdeki iktidar oyununu ifşa etmeyi ve sorunlaştırmayı amaçlar.¹³

Bakır'ın argümanı bu bağlamda sorgulanmaya açıktır. Zira Bakır, Sonsuz ve Sonlunun, Mutlak ve Varlığın diğer bütün ikilikleri koşullayan temel bir ikilik olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü ona göre bu ikilik bütün tikelliklerin varoluş koşulunu oluşturmaktadır. Yani yazar açıkça bir ikilik önermektedir ve de önerdiği ikiliğin bir tür egemenlik ilişkisi ürettiğinin farkındadır. Dahası yazar bu konuda biraz da yönlendiricidir. Sonsuzun Sonluya, Mutlağın da Varlığa karşı egemen bir pozisyonda olduğunu düşündüğünü şu sözlerle ifade etmektedir; "...mutlak yokluk olarak Sonsuz, Sonluyu kendinden çıkarır ve onu koşullar."¹⁴ Ancak metnin genelinde hissedilen durum bundan biraz farklılaşabilmektedir. Okuyucu zaman zaman Sonsuzun Sonluya, Mutlağın da Varlığa muhtaç olduğunu düşünebilmektedir. Bu durum yazarın argümanını kurarken Hegel'e ve Levinas'a yönelttiği ikilik yıkımı sorununa kendi argümanının da muhatap kalabileceği ihtimalini akıllara getirmektedir. Yazar nihayetinde Sonsuz ile Sonlunun ilişkisini bir tür ölçü ve mesafe ilişkisi olarak takdim ederek bu zorluğu aşmaya çabalamaktadır.¹⁵ Bu bağlamda Bakır'a yöneltebilecek önemli sorulardan birisi ikilikler ve dolayısıyla bunun ürettiği egemenlik ilişkisi dışında bir düşünüş tarzının mümkün olup olmadığıdır. Yazarın ileriki çalışmalarında bu konuya odaklanması hem bu kitapta tartışılan sorunun doğru anlaşılmasına katkı sağlayacak hem de düşünsel açıdan ufuk açıcı olacaktır.

Sonuç olarak Bakır'ın kitabı temel bir sorun etrafında düşünmenin kıymetini ortaya koyan önemli bir eser olarak görülebilir. Bu durum özellikle felsefi/teorik düşünüş ve üretim açısından üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur. Zira istisnalar bulunmakla birlikte ülkemizdeki felsefe/teori metinlerinin çoğu belirli bir argüman inşa edebilme niteliğinden uzaktır. Bu çalışmalar odaklanılan düşünürün ya da konunun ya betimleyici bir şekilde aktarıldığı ya da ilgili konudaki yaygın görüşlerin kabullenilerek sorgulayıcı potansiyelin bastırıldığı edilgen metinler olarak okuyucuya sunulmaktadır. Batılı ve belki de bu yüzden ünlü filozofların metinleri ya da sorunları üzerine olan çalışmalarda bu duruma daha çok rastlanabilmektedir. Bakır'ın metni bütün bu alışlagelmiş düşünüş ve yazım tarzının dışına çıkabilme çabasıyla dikkat çekicidir. Kitap bu nedenle genel olarak felsefi/teorik ilgisi bulunan özelerde de Hegel ve Levinas üzerine düşünen araştırmacıların öncelikle başvurabilecekleri bir eser niteliğindedir.

İbn Haldun Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapan Muhammet İkbâl Bakır, 2003 yılında Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden (İngilizce)

¹³ Richard Devetak, "Post-yapısalcılık", içinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, çev. Ali Aslan ve Muhammed A. Ağcan, 2. bs (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), s. 251-255.

¹⁴ Bakır, *Hegel ve Levinas'ta Mutlak ve Varlık*, s. 14.

¹⁵ *A.g.e.*, s. 216-217.

mezun olmuştur. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarına Galatasaray Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde (Fransızca) devam etmiştir. Bakır, bu süreçte Heidegger, Hegel ve Levinas gibi düşünürlerle odaklanmıştır. Metafizik, Ontoloji ve Çağdaş Felsefe Bakır'ın başlıca ilgi alanlarıdır.¹⁶

Kaynakça

Bakır, Muhammet İkbâl. *Hegel ve Levinas'ta Mutlak ve Varlık*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2024.

Devetak, Richard. "Post-yapısalcılık". İçinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, çeviren Ali Aslan ve Muhammed A. Ağcan, 2. bs, 243-278. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

"Doktor Öğretim Üyesi Muhammet İkbâl Bakır, İbn Haldun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü", [28.10.2024], <https://akademik.ihu.edu.tr/tr/muhammet-bakir>.

---

¹⁶ "Doktor Öğretim Üyesi Muhammet İkbâl Bakır, İbn Haldun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü", 28 Ekim 2024, <https://akademik.ihu.edu.tr/tr/muhammet-bakir>.